

KAPITOLY Z DĚJIN ČÍNSKÉHO STAROVĚKU (do začátku 3. století n. l.)

1. Mytičtí vládci raného starověku. Čína v období neolitu. Archeologické nálezy z doby před rokem 2200 před n. l. Předchůdci čínského písma

Mytologická doba

Stejně jako v jiných kulturách i v Číně chronologie dějin začínala dobou pověstí a mýtů. V úryvku z *Velikého pojednání ke Knize proměn (I-ťing ta čuan 易經大傳 Yijīng dà zhuàn)*, které bylo sestaveno v posledních stoletích před naším letopočtem, jsou zachyceny mytologicky zabarvené představy starých Číňanů o velkém přelomu v životě lidí – o přechodu od loveckého způsobu obživy k zemědělskému způsobu obživy a usedlému životu.

„V dávné době vládl světu Pchao-si [庖犧 Páoxī = Fu-si 伏羲 Fúxī]. Vzhlédl nahoru a pozoroval obrazy na nebi. Pohlédl pak dolů a pozoroval události na zemi. Zkoumal podoby ptáků a zvířat a vlastnosti půdy. (...) Proplétal provazy, které užíval jako sítě a vrše při lovu zvířat a chytání ryb. (...)

Když skončil rod Pchao-siho, přišel rod Božského rolníka [Šen-nung 神農 Shénóng]. Rozštípl kus dřeva a udělal z něho radlici a ohnul jiný kus dřeva jako hřídel pluhu a naučil mnoho lidí tohoto světa rozevírat půdu pluhem. (...) Když slunce stálo v poledni, konal se trh. Povolal lid ze všech stran a shromáždil zboží z celé země. Tak je vzájemně vyměňovali. Potom se vrátili zpět a vše se dostalo na své místo. (...)

Po rodu Božského rolníka přišly rody Žlutého císaře, Jaoa a Šuna. Žlutý císař [黃帝 Huángdì], Jao 堯 Yáo a Šun 舜 Shùn si oblékali prostý horní a dolní šat, a svět byl v pořádku. (...) [ke všem se ještě za chvíli vrátím]

Ochočili hovězí dobytek a zapřahali koně. Tak mohla být naložena veliká břemena a dosaženy vzdálené krajiny, aby se světu poskytl užitek ... Zavedli dvojité brány a noční hlídače s klapačkami, které by odháněly lupiče. (...) Rozštípli kus dřeva a

udělali z něho paličky. Vyhloubili zem a zhotovili moždíře. Užití paličky a moždíře přišlo všem lidem vhod. Napjali dřevo do luku a nad ohněm nechali ztvrdit dřevo na šípy. Užitek luku a šípu je v tom, že drží svět v úctě. (...)

V nejdávnějších dobách obývali lidé jeskyně a žili v lesích. Hrdinové pozdějších dob vynalezli obydlí. Nahoře byl hřebenový trám, dole pod ním střecha, aby zadržela vítr a déšť ...“

Podle jedné z pověstí od počátku světa do objevení se bájného zvířete *čchi-lin* 麒麟 *qílín* roku 481 před n. l. (za doby Konfuciovy) uběhlo celkem 2 267 000 let. Čchi-lin bylo mytologické zvíře, čínský jednorožec, symbol slibné perspektivy a prosperity, dlouhověkosti, hojného potomstva, spojovaný s příchodem moudrého vládce či mudrce. Spolu s fénixem, želvou a drakem tvoří v *Knize obřadů* čtveřici duchovních zvířat. Zdá se, že tento tvor byl složen z několika různých zvířat, včetně jelena a draka. V době Čeng Cheových (1371–1435) námořních výprav byl ztotožněn s žirafou přivezenou roku 1414 z východní Afriky. Dodnes se v japonštině žirafa nazývá *kirin* キリン.

Zmíněné období od počátku světa do objevení se *čchi-lina* se dělilo na 10 epoch. V první z nich, epoše pěti draků (*wu lung* 五龍 *wǔ lóng*), se zjevil Pchan-ku 盤古 *Pángǔ*, který povstal z chaosu (*chun-tun* 混沌 *hùndùn*) – velkého vejce, které se samo od sebe rozbilo. Z hořejší světlé skořápky utvořil pak nebe, z dolejší tmavé zemi. Mimoto stvořil i pět prvků: dřevo, oheň, zemi, kov a vodu. Pchan-ku poté, co vyšel z vejce, vyrostl každý den o 1 *čang* 丈 *zhàng* (asi 2,31 metry v době Válčících států). Za 18 000 let svého života tak vyrostl do obřích rozměrů 90 000 *li* 里 *lǐ* (asi 301 metrů v době Šang, asi 14. století před n. l.). Podle jiné verze se Pchan-ku narodil z pěti živlů a vytesal zemi dlátem a kladivem. Jeho „duše“ prý byla pohřbena v Jižním moři (*Nan-chaj* 南海 *Nán Hǎi*), a proto v jižní Číně v Kuej-linu měl i chrám, kde mu místní obyvatelé přinášeli oběti a modlili se k němu. Později jeho chrámy vznikaly i jinde. V pozdním náboženském taoismu byl Pchan-ku dokonce jedním z nejvyšších božstev, součástí božské trojice (zpočátku spolu s Lao-c'em 老子 *Lǎozi* a Žlutým císařem, později s Lao-c'em a Nefritovým císařem 玉皇 *Yù Huáng* či 玉帝 *Yù Dì*).

Dalšími postavami spjatými s počátkem světa a lidstva je dvojice Fu-si a Nü-wa 女媧 *Nǚwā*. Nü-wa (též Nü-kua) je v čínské mytologii archaické ženské božstvo považované za stvořitelku prvních lidí. Poprvé se objevuje ve 4. století před n. l. v básni *Otázky k nebesům*

(*Tchien-wen* 天問 *Tiānwèn*) připisované čchuskému básníkovi Čchü Jüanovi 屈原 *Qū Yuán* (343–278 před n. l.).

Čchü Jüan byl čínský básník, první velká básnická osobnost Číny. Pocházel z vládnoucího rodu v království Čchu. Zachovalo se několik jeho básní. Čchü Jüan skončil sebevraždou skokem do řeky. Tradiční čínský festival Svátek dračích lodí prý vznikl na jeho počest a má svůj původ v hledání jeho těla v řece. Svátek dračích lodí se v České republice poprvé objevil v roce 1997, kdy vznikl Pražský klub dračích lodí. V letošním roce se bude v Praze konat 3. března. Výbor (*Z Čchuských písní*, BB art, Praha 2004) přeložil Jaromír Vochala (* 1927).

Ve všech mýtech přelomu našeho letopočtu je Nü-wa zpodobňována jako položená-polohad, stejně je zobrazována i ve výtvarném umění. Původně to snad byla prarodička kmenů Sia 夏 *Xià* (ze středního toku Žluté řeky) – budeme o nich mluvit v souvislosti s první, polomytickou dynastií Sia. Základem jejího kultu byl zřejmě kult hada, spjatý s kultem matky-prarodičky.

Zatímco Nü-wa je ryze mytologickou postavou, Fu-si (též Pchao-si) je v konfuciánské historiografické tradici již pokládán za historickou osobnost. Původně ve staročínské mytologii to byl prapředek a kulturní hrdina a snad i prapředek východočínských kmenů I 夷 *Yí* (na poloostrově Šan-tung), které si jej představovaly v podobě člověka-ptáka.

V tradičním zhistorizovaném pojetí čínských dějin byl Fu-si prvním ze tří vznešených vládců (*san chuang* 三皇 *sān huáng*). Podle prvních zmínek v čínských textech ze 4. století př. n. l. údajně naučil lidi lovit zvěř a ryby, vařit maso a zhotovovat sítě. Dokonce prý stanovil pravidla svatby a připisuje se mu i vytvoření piktografického písma, které vystřídalo starší uzlíkové písmo. Je údajně i původcem osmi trigramů (*pa-kua* 八卦 *bāguà*), které tvoří základ *Knihy proměn* (*I-ťing* 易經 *Yìjīng*), která byla údajně vytvořena politickým poradcem prvního krále dynastie Čou, tedy v období 1150–249 před n. l. V této době rovněž dospěla do své konečné podoby, v níž se dochovala dodnes. Trigramy jsou tvořeny kombinací tří přerušovaných a plných čar. Tento systém doplňují hexagramy (těch je 64), tedy kombinace šesti přerušovaných a plných čar. Nejstarší je Fu-Siho řazení z 11. století před naším letopočtem. (Právě toto řazení hexagramů přivedlo v 17. století „otce“ matematiky Gottfrieda Wilhelma Leibnize (1646–1716) k objevu dvojkové soustavy.

Dalším ze tří vznešených císařů byl Šen-nung 神農 *Shénnóng*. Jeho jméno doslova

znamená „Božský rolník“, protože je s jeho postavou spjat počátek zemědělství v Číně. Podle pověsti byl Šen-nung moudrý vladař, který vynalezl pluh a seznámil lidi s uměním obdělávat půdu. Šen-nung byl rovněž pokládán za prvního „farmakologa“. Chodil prý s červeným bičem, švihal trávy a zkoumal jejich léčivé vlastnosti a chuťové kvality. Měl speciální trojnožku, na níž připravoval léčebné odvary. Někdy byl dokonce ztotožňován s Jao-wangem 藥王 *Yào Wáng*, bohem lékařství. V nejranější fázi se jeho obraz ještě prolínal s postavou slunečního božstva Jen-tiho 炎帝 *Yán Dì*. Mýty o obou postavách je velmi těžké od sebe oddělit. **(Velmi pěkný chrám Šen-nungovi jsem v roce 2016 viděl na Taiwanu.)**

Jedním ze tří nejdůležitějších kulturních hrdinů a současně nejdůležitější mytologickou postavou spjatou s počátky čínské civilizace je ve starověké čínské mytologii Žlutý císař (*Chuang-ti* 黃帝 *Huángdì*). Zároveň však Žlutý císař byl považován za ztělesnění magických sil země, jeho jméno mělo spojitost s barvou žlutých sprašových půd. Žlutý císař byl spojován s totemy různých zvířat včetně medvěda a draka. V popisech, které se nacházejí v písemných památkách přelomu našeho letopočtu, má rysy, jež ho spojují právě s drakem, jedním ze základních totemů předků Číňanů.

Se jménem Žlutého císaře je spjata řada vynálezů – kolo, sekyra, luk, střely, oděv a obuv, naučil prý lidi odlévat zvony a trojnožky, hloubit studně, vyrábět tažné vozy a čluny atd. i některé hudební nástroje. Je pokládán rovněž za zakladatele společenského řádu a on prý také přidělil každé rodině jedno příjmení. Byl považován za pokračovatele Šen-nunga v určování léčivých rostlin, a proto je mu také připisováno první lékařské dílo v Číně *Chuang-ti nej-ťing* 黃帝內經 *Huángdì Nèijīng* (Vnitřní kniha Žlutého císaře). Druhá část, Vnější kniha, se nedochovala.

V náboženském taoismu je Žlutý císař uctíván jako jeden z jeho zakladatelů (spolu s Lao-c' em tvoří dvojici Chuang-Lao). Je mu připisováno stvoření lidí, vynález písma, chov bource morušového, vynález hrnčířského kruhu a kompasu. Podle představ vzniklých v 6. století př. n. l. byl Žlutý císař jedním z pěti mytických císařů (*wu ti* 五帝 *wǔ dì*), panujících nad pěti světovými stranami. Protože byl vládcem středu (nejdůležitější ze světových stran v čínském pojetí), měl v jejich hierarchii zároveň nejvyšší postavení. V Chuang-lingu 黃陵 *Huáng Líng* v provincii Šen-si (severně od Si-anu) je mauzoleum Žlutého císaře (*Chuang-ti-ling* 黃帝陵 *Huángdì Líng*). Podle historických záznamů se první oběti Žlutému císaři na tomto místě konaly již roku 442 před n. l. V posledních letech prošlo rekonstrukcí a roku 2004 byly

každoroční oběti Žlutému císaři obnoveny.

K době Žlutého císaře pozdější tradice vztahovala některé významné historické události. Žlutý císař údajně zavedl čínský lunisolární kalendář a za první rok prvního šedesátiletého cyklu byl určen (podle pozdějších výpočtů) buď rok 2698 nebo 2697 před n. l. Tak např. rok 2025 je rokem 4723 nebo 4722 podle Žlutého císaře.

Pozdější historická tradice zaznamenaná historikem S'-ma Čchienem 司馬遷 *Sīmǎ Qiān* (145 před n. l. nebo 135 před n. l.? – 86 před n. l.?) na začátku 1. století před n. l. klade do období vlády Žlutého císaře i dvě z prvních známých bitev (obě kolem roku 2500 před n. l.). První z nich, bitva u Pan-čchüanu 阪泉之戰 *Bǎnquán zhī zhàn* (blízko dnešních hranic mezi provinciemi Che-pej a Liao-ning), se odehrávala mezi Žlutým císařem a Jen-tim.

Známější je bitva u Čuo-lu 涿鹿之戰 *Zhuōlù zhī zhàn*, v níž podle tradice Žlutý císař zvítězil nad několika kmeny a získal nadvládu nad střední Čínou, což je považováno za událost, jež vedla k zformování čínského národa (*Chua-sia* 華夏 *Huáxià*). Podle S'-ma Čchieny se bitvy účastnilo 8 000 až 15 000 bojovníků, proti nimž stálo 15 000 až 26 000 válečníků ze 72 až 81 kmenů.

K významným polomytickým-polohistorickým postavám patří i další z legendárních „pět mytických císařů“, panovníci Jao 堯 *Yáo* a Šun 舜 *Shùn*, kteří podle tradice vládli ve 24. a 23. století před n. l. Jao prý upravil kalendář a zavedl úřednická místa odpovědná za čtyři roční období. Za Jaovy vlády se na nebi údajně objevilo deset sluncí, která hrozila zemi spálit. Božskému lukostřelci Iovi (též Chou-i 夷羿 *Hòu Yì*) se však devět z nich podařilo sestřelit.

Šun byl údajně příslušníkem „východních barbarů“; vyznal se v hrnčířství a sám obdělával pole. Procestoval prý čtyři nebeské kraje a zahnal čtyři neblahé bytosti, které střežily brány čtyř směrů. Podle konfuciánského podání, přestože se ho otec snažil několikrát zabít, Šun se neprovinil proti synovské poslušnosti. Jao a Šun jsou v Konfuciových *Hovorech* (*Lun-jü*) i jiných konfuciánských spisech pro své vynikající vlastnosti pokládáni za ideální panovníky zlatého věku.

Čína v období neolitu – úvod

Moderní archeologické, antropologické a paleoekologické výzkumy ukazují, že tyto představy nejsou pouze pozdějšími spekulacemi, jimiž by snad měla být prokázána kulturní převaha a výjimečnost čínského světa. Díky přírodním podmínkám a vyspělosti obyvatel patří území

dnešní Číny spolu s Předním východem, jihovýchodní Asií, náhorními rovinami Mexika a vysokohorskými oblastmi Peru a Bolívie (a možná i Novou Guinejí) k těm několika místům světa, kde vzniklo a vyvinulo se původní zemědělství.

Neolit představuje v Číně období asi mezi 10 000 a 2000 před n. l. Tehdy došlo k přechodu od sběračské a lovecké společnosti ke společnosti zemědělců a chovatelů dobytka, od nevýrobního hospodářství k výrobnímu. Tento vývoj byl natolik významný, že se již od 19. století před n. l. hovoří o „neolitické revoluci“. Z archeologického hlediska se neolit vyznačuje broušenými kamennými nástroji a většími sídelními společenstvími vesnického typu s příbytky obývanými více let.

Proti pojmu neolitická revoluce se vznášela námitka, že ji nelze na rozdíl od průmyslové revoluce prostorově ani časově vymezit. Dále existuje nejistota v datování přechodu k pěstování kulturních rostlin a chovu domácích zvířat, mimo jiné proto, že rozmanité tropické kulturní rostliny lze archeologicky prokázat jen částečně.

Ani v Číně této doby nelze (zatím) přesně určit přechod od lovu k zemědělství. Nicméně se zdá, že kolem roku 10 000 před n. l. došlo současně na jihu a severu dnešní Číny ke změně, kterou lze shrnout ve třech bodech:

1. nástup zemědělství, přičemž nejstarší kulturní plodinou bylo proso;
2. objev ostření kamenů hlazením a tím mimo jiné objev výroby seker, které se používaly při mýcení atd.;
3. vynález hrnčířství, čímž člověk začal být schopen vyrábět pomůcky pro zemědělství a vaření i nádoby k uchovávání sklizně, tedy k vytváření zásob.

Právě v produktech hrnčířství zanechaly po sobě nejranější kultury předměty, díky nimž lze popsat regionální kulturní specifika. Výzkumy posledních asi třiceti let přinesly doklady o paralelním vývoji kultur na území Číny v období neolitu. Neexistoval jeden čínský neolit, ale celá mozaika regionálních kultur, jejichž velikost a význam jsou stále předmětem studia. Jejich výskyt na území, které dnes známe jako Čína, neznamená nutně, že se vždy jednalo o čínské či dokonce protočínské kultury. Komunity, které dosud žily kočovným způsobem života, se začaly usazovat a zakládat osady. Jejich obyvatelé obdělávali půdu, začali chovat domácí zvířata a vyrábět hliněné nástroje a nádoby. Zároveň s technickým pokrokem docházelo i k významným změnám ve společnosti. Přestože neolit je ještě obdobím

zpracovávání kamene (včetně nefritu), již ze 3. tisíciletí před n. l. máme doklady počáteční metalurgie. Na keramice se ve stejné době začínají objevovat značky připomínající pozdější čínské znaky.

Neolitičtí obyvatelé Číny nejméně od 5. tisíciletí před n. l. věnovali zvýšenou pozornost ukládání svých mrtvých a vzpomínce na ně. Důsledně dodržovali orientaci a pozici mrtvých těl – na severozápadě byla orientována směrem na západ, na východě směrem na východ. Mrtví byli vydělováni často do jakýchsi seskupení podle příbuzenství. U hrobu se při pohřbu konaly rituální oběti tekutých obětí, lebek a čelistí prasat (např. Ta-wen-kchou 大汶口文化 *Dàwènkǒu wénhuà* a jangšaoské Pan-pcho 仰韶文化 *Yǎngsháo wénhuà*; 半坡 *Bànpō*). Již v první polovině 5. tisíciletí před n. l. existovala praxe kolektivního druhého pohřbu, kdy kosti až sedmdesáti či osmdesáti těl byly zbaveny masa a společně znovu pohřbeny (např. v nalezišti Jüan-ťün-miao 元君廟 *Yuánjūnmào* jangšaoské kultury).

Důkazy o skapulimancii (věštění z kostí zvířat) od konce 4. tisíciletí před n. l. předpokládají existenci specialistů na tyto rituály. Četné věštebné kosti byly nalezeny v hrobech kultur Lung-šan 龍山文化 *Lóngshān wénhuà* a Čchi-ťia 齊家文化 *Qíjiā wénhuà* (asi 3000–2000 před n. l.) Při tomto druhu věštění se kosti zvířat nahřívaly nad ohněm a podle vzniklých prasklin se věštily šťastné nebo nešťastné události.

Nálezy v neolitických sídlištích dokazují, že již v tomto období existovalo rozdělení na politickou a duchovní moc, přičemž politická moc byla podřízena duchovní (např. v kultuře Chung-šan 紅山文化 *Hóngshān wénhuà*, asi 3400–2300 před n. l., podle jiného datování 4700–2900 před n. l.).

Kolem poloviny 3. tisíciletí před n. l. se značně rozšířil hrnčířský kruh a začaly vznikat vynikající řemeslné práce z černé a bílé keramiky. Zejména kultury Ta-wen-kchou a Lung-šan prosluly překrásnou černou keramikou nejrůznějších tvarů. Elegantní lungšanské číše a poháry s velmi tenkými a pevnými stěnami byly vyrobeny z vysoce kvalitní směsi a staly se vzorem pro pozdější bronzové nádoby z období Šang. Velkou zručnost prokázali řemeslníci i bílou keramikou kultury Ta-wen-kchou.

Jedním ze specificky čínských odvětví řemesla je výroba lakových předmětů. Lak používaný v Číně a Japonsku je přírodní pryskyřice ze škumpy lakodárné, přičemž nejvyšší je ze stromu *Rhus vernicifera*. Nejstarší lakové výrobky pocházejí z hrobů

kultury Che-mu-tu 河姆渡文化 *Hémùdù wénhuà* z 5.–4. tisíciletí před n. l. Zbytky lakových rakví byly nalezeny v neolitických nalezištích z 3. tisíciletí před n. l. Specifickým uměleckým řemeslem typickým pro Čínu bylo zpracování nefritu a jadeitu. Tyto dva vzácné nerosty byly vysoce ceněny již od raného neolitu. Nejstarší nálezy předmětů z těchto dvou nerostů pocházejí z doby před přibližně 7 000 lety.

Čína v období neolitu

Archeologický výzkum posledních let ukázal, že nejstarší centra neolitických kultur vznikla někdy v 10.–7. tisíciletí před n. l. nejen v jižní a jihovýchodní Číně, jak se donedávna uvádělo, ale i v povodí Žluté řeky. Sem je řazeno dokonce zatím nejstarší neolitické naleziště na území Číny, Nan-čuang-tchou 南庄头遗址 *Nánzhuāngtóu yízhǐ* (provincie Che-pej na severovýchodě Velké čínské nížiny), datované přibližně do 9500–9000 před n. l.

Nositelé nejstarších kultur pěstovali především kořenové a hlízovité rostliny, zejména taro (*Colocasia esculenta*) a jam (*Dioscorea opposita*). V nalezišti Ceng-pchi-jen 甃皮岩遗址 *Zèngpíyán yízhǐ* (asi 7000–5500 před n. l.) v Kuang-si v jihozápadní Číně byly nalezeny důkazy domestikace zvířat (kosti vepřů). Charakteristická pro toto naleziště byla keramika s vypichovaným a šňůrovým vzorem.

Důkazy získané v nedávných letech dokládají raně neolitické osídlení i v severovýchodní Číně podél řeky Liao-che 遼河 *Liáohé* (6200–5400 před n. l. kultura Sing-lung-wa 興隆洼文化 *Xīnglóngwā wénhuà*, 5200–4800 před n. l. kultura Sin-le 新樂文化 *Xīnlè wénhuà*).

Pro období 7000 až 5000 před n. l. jsou severně od Jang-c'-ťiang (= Dlouhá řeka, Čchang-ťiang 長江 *Cháng Jiāng*) prokázány čtyři izolované a různě velké clustery (či uskupení) neolitických kultur, zatímco jižně od nich jsou doložitelné tři vzájemně odlehle kultury pokrývající relativně malé oblasti. Severní clustery se v literatuře podle nejvýznamnějšího naleziště Pchej-li-kang v provincii Che-pej často označují a souborně popisují jako kultura pchejlikangská 裴李崗文化 *Péilǐgāng wénhuà*. Společná jim byla domestikace psů a prasat, rovněž pěstování prosa (*Setaria italica*), jež bylo v Pchej-li-kangu poprvé na světě doloženo jako kulturní rostlina, a výroba kamenných a hliněných pomůcek pro zemědělství, uchovávání zásob a přípravu potravy: například srpy, moždíře a paličky, duté nádoby s většinou hladkým povrchem a později ještě s velice často se vyskytující trojnožkou. Z nálezů četných kostí lze soudit, že doplňkem potravy byla vedle

domestikovaných i divoká zvířata. Pchejlikangskou kulturu severní Číny lze tedy považovat za kulturu zemědělskou, ve které však lov a sběr i nadále sehrávaly významnou roli. Obvyklými příbytky lidí této kultury byly polozemnice.

V nalezišti v Ťia-chu 賈湖遺址 *Jiǎhú yízhǐ* (asi 7000–5800 před n. l.) (provincie Che-nan) v střední Číně, nejstarším nalezišti kultury Pchej-li-kang, byly odkryty také nejstarší hudební nástroje v Číně (kostěnné flétny) a v hliněných nádobách nejstarší stopy po alkoholu, vyráběném z rýže, medu a ovoce. V tomto nalezišti objevili archeologové rovněž na 300 hrobů s obětinami, které tvořily např. želví krunýře a keramika. Na některých želvích krunýřích byly nalezeny značky připomínající pozdější čínské znaky pro „oko“ 目 a „slunce“ 日.

Nositelé těchto kultur si stavěli jednoduché stavby s kruhovým nebo čtverhranným půdorysem, vyráběli kamenné nástroje a červenou a hnědou keramiku bez vzoru. Zabývali se chovem vepřů, ovcí, psů a lovem zvěře a ryb. Své mrtvé pohřbívali v rodovém pohřebišti, což svědčí o počátcích primitivního náboženství.

Souběžné kultury jižně od Jang-c'-ťiangy se od kultur na severu v lecčems lišily. Tamní významnou kulturní plodinou nebylo proso, nýbrž rýže, jejíž první pěstování je doloženo už asi kolem 8000 před n. l. v provincii Če-ťiang. Navíc existují velice časté důkazy lovu a rybolovu, z čehož lze usuzovat, že pěstování rýže a kořenových a hlízových plodin mělo vcelku podružný význam. Lidé na jihu na rozdíl od těch na severu využívali jako příbytky především vápencové jeskyně.

Hlavní specifikum však spatřujeme v artefaktech. Zatímco hliněné nádoby zhotovené v Pchej-li-kangu a na jiných místech na severu mají především hladký povrch, nádoby z jihu se většinou přiřazují k takzvané šňůrové keramice, protože jejich charakteristická vnější strana se vyznačuje otisky kroucených šňůr. A proto se kultury jihu z období mezi 7000 a 5000 před n. l. zpravidla nenazývají podle určitého naleziště, nýbrž souhrnně je zveřejní jihočínskými kulturami se šňůrovou keramikou (繩紋陶文化 *shéngwéntáo wénhuà*).

Pro období kolem roku 5000 před n. l. je prokázáno šest regionálních, většinou přírodně ohraničených, jasně rozeznatelných kultur. Z toho tři severně od Jang-c'-ťiangy a tři jižně od této významné přírodní hranice. Ačkoli takto definovaný sever byl tehdy bohatší na vegetaci, vlhčí a teplejší než nyní a klimatické rozdíly mezi severem a jihem byly méně výrazné, přesto zde existoval podstatný protiklad v tom, že na sever od Jang-c'-ťiangy se nadále pěstovalo

proso a na jihu rýže.

Nejjihnější kultura se nazývá **Ta-pen-kcheng** 大盆坑文化 *Dàbènkēng wénhuà* (asi 5500–4500 před n. l.) podle naleziště na Tchaj-wanu v okolí dnešní Tchaj-peje. Její oblast se rozkládala po obou stranách Tchajwanského průlivu a kromě západního Tchaj-wanu zahrnovala části provincií Če-ťiang, Fu-ťien, Kuang-tung a Kuang-si a část území Vietnamu. Za základ obživy sloužilo zemědělství, lov, rybolov a sběr rostlin, význačným charakteristickým rysem kultury Ta-pen-kcheng je však keramika. Jedná se o velké, kulovité nádoby zhotovené ze silného, křehkého, pískového až tmavohnědého střepu, jež mají občas krátké nožky a často zřetelně odsazený okraj a dále jsou též pravidelně zdobené šňůrovými ornamenty. Vcelku se jedná o kulturu, které byla přiznána značná komplexnost.

Domovem **druhé kultury jihu**, **Ta-si** 大溪文化 *Dàxī wénhuà* (asi 4400–3300 před n. l.), byla úrodná pánev středního toku Jang-c'-ťiangu. Silně ohlazené kameny a perforované srpy, občas zdi kolem sídlišť a bohaté možnosti skladování, v neposlední řadě i důkazy pěstování rýže, se interpretují jako známky relativně pokročilého zemědělství. Charakteristickou keramikou této kultury jsou velké nádoby většinou z rudého, později černého a šedého střepu s krátkými nožkami a obvykle hladkou vnější stěnou. Okraje nádob bývají často malované černě nebo tmavohnědě. Z této kultury se dochovaly nejstarší doklady umění žonglování: nalezené hliněné koule jsou duté s ozdobnými vrypy či vtlačenými vzory na povrchu. Některé pozdější nesou celoplošné vzory a mohly sloužit jako chřestítka na zvýšení efektu během představení, jsou v nich totiž malé oblázky.

Pro **třetí kulturu jihu**, zvanou podle naleziště **Ma-ťia-pang** 馬家浜文化 *Mǎjiābāng wénhuà* (asi 5000–3500 před n. l.) a **Che-mu-tu** 河姆渡文化 *Hémùdù wénhuà* (asi 5000–4500 před n. l.), jež se rozkládala při toku Jang-c'-ťiangu na východním pobřeží Číny v Ťiang-su a severním Če-ťiangu, je rovněž prokázáno zemědělství, navíc využívání četných sladkovodních rostlin, rybolov a domestikace psů, prasat a buvolů. Příbytky, které se často nacházely u vodních toků, stály na kůlech a měly vyvýšenou obytnou část. Červenohnědá (Ma-ťia-pang) nebo černá (Che-mu-tu) keramika je částečně zdobená šňůrovými ornamenty, částečně rytými ptáčky nebo jinými motivy. V mnoha rytinách byly spatřovány šamanistické vlivy.

Obyvatelé se vedle rozvinutého zemědělství a chovu domestikovaných zvířat zabývali i tkaním, o čemž svědčí nálezy přeslenu, vřetena a člunku. Svá dřevěná obydlí stavěli na pilotech, protože se nacházela v oblasti močálů a častých záplav. V Siao-šanu 小山 *Xiǎoshān*,

jednom z nalezišť kultury Che-mu-tu, byl v roce 2002 nalezen člun z vydlaného kmene, který svým stářím asi 7500 let patří k nejstarším na světě.

Kultury severu: Asi stovkou nalezišť v Šan-tungu a na severu Ťiang-su je dobře doložena kultura **Ta-wen-kchou** 大汶口文化 *Dàwènkǒu wénhuà* (asi 4100–2600 před n. l.), jež zasahovala dokonce až do Liao-ningu v severovýchodní Číně. Zatím se našly četné hroby s relativně bohatou výbavou, dále proso, četné kostěné srpy, zuby nebo mušle; ze zvířectva jsou mimo jiné doložena domestikovaná prasata, dále jeleni, kuřata, želvy a ryby. Rovněž byly odhaleny značně rozličné základy polozemnic. Pro tuto kulturu je charakteristické, že hliněné nádoby se vyráběly na hrncířském kruhu (v pozdním období) a jejich barvu ovlivňovala použitá hlína a způsob vypálení. Z této kultury pocházejí již důkazy o výrazné společenské stratifikaci, odrážející se například ve výbavě hrobů. Na keramice z doby kolem 2800 před n. l. byly rovněž objeveny symboly, představující určitý vývojový stupeň v počátcích čínského písma.

Nejsevernější kultura, **Sin-le** 新樂文化 *Xīnlè wénhuà*, datovaná do období kolem 5200–4800 před n. l., sídlila při březích řeky Liao-che na krajním severovýchodě, v oblasti, která tehdy oplývala vegetací a zvěří a jež vyschla až v mnohem pozdější době.

Tkaní a šití dosáhlo během středního neolitu (asi 5000–2500 před n. l.) rovněž rychlého pokroku. Vlákno bylo získáváno z divokého sisalu a stáčeno do nití za použití hliněných nebo kamenných kolovratů. K šití oděvů se používaly důmyslné kostěné jehly nebo šídla z paroží. Nálezy hliněných modelů kukel bource morušového (*Bombyx mori*) a člunkovitých předmětů v nalezišti kultury Cch'-šan 磁山文化 *Císhān wénhuà* (asi 6000–5500 před n. l.) naznačují ranou výrobu hedvábí. Přímé doklady o počátcích hedvábnictví v Číně jsou však mnohem pozdější. Původní vlasti bource morušového je jihovýchodní Asie, avšak v Číně byl domestikován pravděpodobně ve středním neolitu (nejstarší nálezy – zbytky hedvábných výrobků, včetně příze a hedvábných stužek – pocházejí z doby kolem roku 2750 před n. l.).

Podle nedávných nálezů (2009) byla sídliště kultury Cch'-šan zřejmě osídlena o 2000 let dříve. Nálezy zbytků prosa setého (*Panicum miliaceum*) v oblasti Cch'-šanu jsou datovány do doby před 10 300 až 8 700 lety.

Nejdokonaleji zdokumentovanou neolitickou kulturou doloženou již kolem roku 5000 př. n. l. je **kultura jangšaoská** 仰韶文化 *Yǎngsháo wénhuà* (asi 5000–3000 před n. l.), která po sobě zanechala více než tisíc sídel podél středního toku Žluté řeky a jejího přítoku Wej-che.

Oblast, kde později vznikly první státní útvary na území Číny, tak byla souvisle osídlena již nejméně v 5. tisíciletí před n. l. Kultura Jang-šao se postupně rozšířila na území dnešních provincií Che-nan, Šan-si, Šen-si, Che-pej a autonomních oblastí Ning-sia a Vnitřní Mongolsko. Byla pro ni charakteristická červená keramika s černým vzorem (geometrické obrazce, lidské obličejce, obrázky ryb a zvěře a opět značky připomínající písmo), která se vyráběla na hrnčířském kruhu.

Nositelé kultury pěstovali proso, zeleninu, moruše, chovali prasata a psy, možná i dobytek, ovce, koně a kuřata. Doplnkovou činností byl lov, rybolov a přetrvával i sběr plodů. Nález tkalcovského stavu svědčí o výrobě tkanin, které se mimo jiné přidávaly i do dna keramických nádob.

Nositelé jangšaoské kultury budovali rozsáhlá sídliště, jejichž nejlepším příkladem je vesnice Pan-pcho 半坡遺址 *Bànpō yízhǐ* (asi 4800–3600 před n. l.) u Si-anu v provincii Šen-si. Mrtví byli pohřbíváni do hrobů ve skrčené i natažené poloze, děti v nádobách mezi domy. Nálezy dokládají víru v posmrtný život a existenci obřadů k zajištění úrody a úspěchu při lovu. Společnost byla pravděpodobně matriarchální, o čemž svědčí zvyk pohřbívání žen uprostřed, objevený v hrobech v řadě nalezišť. Kromě toho v některých nalezištích, včetně Pan-pcho, předměty pohřbívané s ženami svým počtem významně převyšovaly předměty pohřbené s muži.

V letech 5000–1000 před n. l. se neolitická kultura dostala přes Kan-su a Ning-sia až do Sin-ťiangy. Podle posledních archeologických nálezů byly Chotan, Pchi-šan, Ša-ja a údolí řeky Ili v západním Sin-ťiangy nejzápadnějším výběžkem neolitické kultury malované keramiky. Archeologický průzkum prováděný systematicky od 2. poloviny 70. let 20. století přinesl rovněž důkazy o neolitickém osídlení Tibetu. V létě 1977 bylo v tibetské prefektuře Čhamdo v nadmořské výšce kolem 3 100 metrů objeveno sídliště o ploše asi 10 000 m² pocházející z konce 4. až počátku 2. tisíciletí před n. l.

V období mladého neolitu vznikly v severozápadních provinciích Kan-su a Čching-chaj a na území dnešního Mongolska pod vlivem kultury Jang-šao v době mezi 3300 a 2000 před n. l. postupně kultury Ma-ťia-jao 馬家窯文化 *Mǎjiāyáo wénhuà* (asi 3300–2700 před n. l.), Pan-šan 半山文化 *Bànshān wénhuà* (asi 2600–2300 před n. l.) a Ma-čchang 馬廠文化 *Mǎchǎng wénhuà* (asi 2400–2000 před n. l.). Pro kulturu Ma-ťia-jao je např. charakteristická keramika se spirálovým vzorem, která se zdobila až po vypálení. Na některých nádobách byly

vymodelovány lidské hlavičky, které snad zobrazovaly šamany. V mužských hrobech byly nalezeny sekery, teslice, nože a dláta z broušeného kamene, v ženských hrobech zejména keramika nebo kamenné kolovraty a kostěná šídla a jehly. Mnohé nálezy naznačují existenci patriarchální společnosti.

Na uvedené kultury navázaly v západním Kan-su kultury Čchi-tia 齊家文化 *Qíjiā wénhuà* (asi 2400–1900 před n. l.) a S'-pa 四壩文化 *Sìbà wénhuà* (asi 1950–1500 před n. l.), pro něž byla charakteristická počáteční metalurgie – výroba předmětů z mědi, bronzu, a dokonce zlata a stříbra (zrcadla, šperky, zbraně a nejrůznější nástroje).

Neobyčejně krásné předměty z nefritu pocházejí z kultury Liang-ču 良渚文化 *Liángzhǔ wénhuà* (asi 3400–2250 před n. l.), která kvetla v provinciích Če-ťiang a Ťiang-su. Nedávné nálezy dokonale vyhlazených kamenných seker vyrobených z korundu, druhého nejtvrďšího nerostu, a jejich výzkum na Harvardově univerzitě ukázaly, že obyvatelé Číny dovedli před 4500 lety již používat k broušení diamant. Tyto sekery byly prý vyleštěny do zrcadlového lesku. Je to také jediná prehistorická kultura, o které se ví, že dovedla opracovávat safír.

Rozdělení společnosti na sociální vrstvy, zřejmé z odlišné pohřební výbavy mezi vysoce a nízce postavenými společenskými skupinami, naznačuje, že liangčuská kultura byla obdobím raného státu. V Liang-ču přitom vzniklo nadregionální centrum městského charakteru, jehož elity zaujímaly nadřazené postavení nad lokálními centry.

I v dalších oblastech na východním pobřeží Číny začaly v té době vznikat první městské státy. V kultuře Chung-šan 紅山文化 *Hóngshān wénhuà* (asi 3400–2300 před n. l., podle jiného datování 4700–2900 před n. l.) ve východním Vnitřním Mongolsku a Liao-ningu byly vedle nefritových výrobků objeveny též nálezy duchovního charakteru, včetně nejstaršího chrámu s velmi zdařilou maskou „bohyně-matky“. Ojedinelý nález neolitického chrámu v komplexu v Niou-che-liangu 牛河梁 *Niúhéliáng* v provincii Liao-ning ze 4.–3. tisíciletí před n. l. zasvěceného bohyni, jejíž hlava z nepálené hlíny s modrozelenýma nefritovýma očima zde byla nalezena, svědčí již o významné úloze náboženství v životě společnosti. Neolitická společnost byla založena na rodových svazcích a jednotlivé klany mezi sebou soupeřily o nadvládu. (Naleziště v Niou-che-liangu a okolí byla v lednu 2013 navržena na zapsání do seznamu kulturního dědictví UNESCO. Dosud neschváleno)

Na dříve zmíněnou kulturu Jang-šao (podle některých názorů na kulturu Ta-wen-kchou) navázala kultura lungšanská 龍山文化 *Lóngshān wénhuà* (asi 3000–2000 před n. l.),

nejvýznamnější kultura mladého neolitu v Číně. Postupně se rozšířila na značné území, zahrnující oblast dnešních provincií Šan-tung, Liao-ning, Che-nan, Che-pej, Šen-si a Šan-si. Nositelé této kultury dosáhli značného pokroku v mnoha oblastech lidské činnosti. Především se zdokonalila technologie výroby keramiky i kamenné industrie, došlo k dalšímu rozvoji živočišné výroby. Vedle ovcí, vepřů a psů byl domestikován hovězí dobytek a slepice, v pozdním období snad již i kůň. Významným doplňkem nadále zůstával lov a rybolov. Podle charakteru nálezů v hrobech měla společnost charakter patriarchální. Řemeslnou zručnost dávných obyvatel dokládají nálezy elegantních pohárů s velmi tenkými, nicméně pevnými stěny – dostaly také pojmenování „vaječná skořápka“.

V lungšanské kultuře již existovala jasná společenská diferenciacie, přičemž dominantní postavení si zajistily duchovní autority. Nálezy v hrobech dokazují i bohatý duchovní život obyvatel (skapulimancie čili věštění z kostí zvířat, kult předků). Centrum lungšanské kultury v lokalitě Čcheng-c'-jaj 城子崖遺址 *Chéngzǐyái yízhǐ* nedaleko Ťi-nanu v Šan-tungu je dosud největším neolitickým sídlištěm. Bylo postaveno kolem 2500 před n. l. a má obdélníkový půdorys o rozměrech 400 x 500 metrů. Sídliště bylo obeháno zdí z udusané hlíny vysokou až 7 metrů, v základně širokou 10 metrů a na vrcholku 5 metrů.

Nalezené předměty vysoké kvality ve srovnání s předměty z okolních sídlišť dokládají, že Čcheng-c'-jaj již mělo postavení hlavního města oblasti. Počet jeho obyvatel se odhaduje na desítky tisíc. V nalezišti Čcheng-c'-jaj byly na kostech zvířat používaných k věštebným účelům nalezeny nápisy datované do doby 2500–1900 před n. l., které lze, na rozdíl od předchozích neolitických nálezů, již považovat za skutečné písmo. Vědci předpokládají, že se jedná o přímé předchůdce pozdějších šangských věštebných nápisů, a tedy i současného čínského písma.

Příležitostná praxe lidských obětí či doprovodu na smrt z ojedinelých nalezišť 4. a 3. tisíciletí před n. l. naznačuje, že o závislém postavení a povinnosti se předpokládalo, že pokračují i po smrti. Zároveň ukazují pravděpodobné závislé postavení žen. V mladším neolitu již hluboce zakořenily a značně se rozvíjely rané formy uctívání předků spolu se vším, co znamenají pro společenskou organizaci a povinnosti mezi živými. Pozdní lungšanské fáze se staly základem, z něhož se formovaly kultury rané doby bronzové (Sia a Šang).

V několika neolitických sídlištích v provinciích Če-ťiang a Ťiang-si byly objeveny zkamenělé zbytky oříšků podzemnice olejné (*Arachis hypogaea*), datované do doby kolem

2800 před n. l. Podobné nálezy, i dalších „amerických“ plodin (včetně kukuřice), jsou známy i z jiných míst v Asii.